

بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید

بر عدالت اجتماعی

(مطالعه موردی: مناطق چهارگانه شهر اردبیل)

محمدحسن یزدانی*، چنور محمدی**، رضا هاشمی معصوم‌آباد***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۴

چکیده

امروزه در ارتباط با حل معضلات و مشکلات شهری، توزیع خدمات عمومی شهری، عدالت اجتماعی و همچنین رفاه شهروندان مورد تأکید قرار می‌گیرد. هدف این پژوهش بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر عدالت اجتماعی در شاخص‌های خدمات بهداشتی - درمانی، فرهنگی - مذهبی و تأسیسات و تجهیزات شهری با هدف سنجش رفاه و توسعه اجتماعی شهروندان در مناطق چهارگانه شهر اردبیل می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات با استفاده از روش‌های اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از تکنیک آنالیز شانون جهت تعیین ضریب اهمیت و به منظور میزان برخورداری از مدل ARAS استفاده شده از آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی رابطه بین جمعیت و وضعیت برخورداری بهره گرفته شده است. با توجه به ارزیابی صورت گرفته با مدل ARAS مشخص شد، در خدمات بهداشتی - درمانی منطقه یک برخوردار، مناطق دو و سه نیمه برخوردار و منطقه چهار محروم می‌باشد، در خدمات فرهنگی - مذهبی منطقه یک برخوردار، مناطق چهار و سه نیمه برخوردار و منطقه دو محروم می‌باشد، در خدمات تأسیسات و تجهیزات شهری منطقه یک برخوردار، مناطق سه و دو نیمه برخوردار و منطقه چهار محروم می‌باشد و در مجموع شاخص‌های خدماتی منطقه یک برخوردار و مناطق چهار، سه و دو نیمه برخوردار می‌باشند. در کل با توجه به نتایج بدست آمده مشخص شد بین مناطق چهارگانه شهر اردبیل از لحاظ برخورداری از خدمات تفاوت و نابرابری وجود دارد و بین جمعیت و وضعیت برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل همبستگی وجود ندارد.

* استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران، yazdani@uma.ac.ir

** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران، (نویسنده مسئول).

honor.mohamadi@gmail.com

*** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران،

r.h.masoomabad@uma.ac.ir

واژه‌های کلیدی: خدمات شهری، عدالت اجتماعی، رفاه و توسعه اجتماعی، شهر اردبیل

مقدمه

در نیم‌قرن اخیر شهرها بواسطه افزایش شهرنشینی که امروزه از مهم‌ترین جنبه‌های تغییر جهانی است (Liu et al, 2007: 597). مقدمه رشد و توسعه گسترده شهری را فراهم آورده (Qadeer, 2004: 1) و تغییرات وسیعی نیز از مقیاس محلی تا جهانی در کاربری زمین ایجاد نموده است (Nam and Jun Yu, 2007, 96). یکی از مهم‌ترین و درعین‌حال اساسی‌ترین نیازهای جمعیت شهرنشین، دسترسی مطلوب و مناسب به خدمات و تسهیلات شهری است چرا که دسترسی یکی از مهم‌ترین خصوصیات یک شهر خوب است (زنگی‌آبادی و کیومرثی، ۱۳۹۱: ۷۵). در کشورهای صنعتی، همه تسهیلات رفاهی اساسی با هزینه‌های مناسب در دسترس ساکنان شهری است. در مقابل در کشورهای درحال توسعه، بیشتر شهروندان دسترسی مناسبی به خدمات اساسی ندارند و تقاضا برای خدمات عمومی خیلی بیشتر از ظرفیت عمومی و امکانات خصوصی وضع موجود است (تابعی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۴).

از چالش‌های اساسی نظام مدیریت شهری شهرهای جهان کمبود خدمات شهری و توزیع نادرست خدمات موجود در سطح شهر و نواحی شهری است (مرادپور و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰). امروزه در ارتباط با حل معضلات و مشکلات شهری، توزیع خدمات عمومی شهری، عدالت اجتماعی و همچنین رفاه شهروندان مورد تأکید قرار می‌گیرد (داداش‌پور و رستمی، ۱۳۹۰: ۱۷۲). با بررسی میزان نابرابری‌ها و شناسایی الگوی فضایی بی‌عدالتی در سطح شهر می‌توان پی برد که بی‌عدالتی‌ها بیشتر در کدام بخش از فضاها شهری تمرکز یافته است (طهماسب‌زاده و خادم‌الحسینی، ۱۳۹۷: ۱۸)، بی‌عدالتی را نمی‌توان فقط محدود به سنجش نابرابری‌های اقتصادی دانست (Martnez, 2005: 31)، امروزه بحث از عدالت اجتماعی در کانون مطالعات شهری در تمامی رشته‌های مرتبط قرار دارد.

همچنین تحقق عدالت اجتماعی در شهرها در نهایت به رضایت شهروندان از شیوه زندگی خود منجر شده و به ثبات سیاسی و اقتدار ملی کمک شایانی می‌نماید. از نقطه نظر جغرافیایی، عدالت اجتماعی شهر مترادف با توزیع فضایی عادلانه امکانات و منابع بین مناطق مختلف شهر و یا نواحی مختلف یک منطقه شهری و دستیابی برابر شهروندان به همه آنها است زیرا عدم توزیع فضایی عادلانه آنها به بحران‌های اجتماعی و مشکلات پیچیده فضایی خواهد انجامید (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۲). بنابراین عدالت اجتماعی باید دربرگیرنده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد. زیرا نمی‌توان منافع عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی در نظر گرفت (وارثی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴۴).

در عدالت اجتماعی و شهر بیشتر بر سه مورد توزیع متوازن امکانات و خدمات شهری، رعایت حداقل‌ها در خدمات و امکانات شهری و ارزش افزوده زمین در شهر تأکید می‌گردد مطالعات نشان داده است که اجرای برنامه‌های عدالت اجتماعی و فقرزدایی به توسعه و پایداری آن منجر می‌گردد (تیربند و اذانی، ۱۳۹۱: ۱۱۰)، با توجه به رشد شتابان جمعیت و توسعه فیزیکی گسترده شهر اردبیل در دهه‌های اخیر علی‌الخصوص از سال ۱۳۷۲ و انتخاب آن به عنوان مرکزیت استان اردبیل و با شکل‌گیری محلات و شهرک‌های جدید در بخش‌های پیرامونی شهر، نظام توزیع خدمات و تسهیلات به دلایلی از هم پاشیده و نابرابری در بین مناطق شهری از لحاظ دسترسی به کاربری‌ها و تسهیلات عمومی شهری افزایش یافته است (یزدانی و فیروزی مجنده، ۱۳۹۶: ۳۶۵)، کاربری اراضی ساخته شده به خاطر افزایش جمعیت و نیاز این جمعیت به مسکن و سایر کاربری‌های مورد نیاز شهری، از ۱۷۹۶۰۲۲ هکتار در سال ۱۳۶۳ به ۵۲۲۵۰۴ هکتار در سال ۱۳۹۰ رسیده است که نشان‌دهنده افزایش ۹۲ برابری کاربری ساخته شده در این ۲۷ سال می‌باشد (احد نژاد روشنی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱). بنابراین با توجه به اهمیت عدالت اجتماعی در توزیع خدمات شهر هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر عدالت اجتماعی

۱۲۰ فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۵، زمستان ۱۳۹۹

در شاخص‌های خدمات بهداشتی - درمانی، فرهنگی - مذهبی و تأسیسات و تجهیزات شهری با هدف سنجش رفاه و توسعه اجتماعی شهروندان در مناطق چهارگانه شهر اردبیل می‌باشد بر همین اساس این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر می‌باشد:

- آیا در توزیع کاربری‌های در مناطق چهارگانه شهر اردبیل تفاوت وجود دارد؟

- آیا بین جمعیت و میزان برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل همبستگی

وجود دارد؟

- برخوردارترین و محروم‌ترین مناطق کدام هستند؟

چارچوب نظری پژوهش

در این پژوهش از نظریه‌های عدالت اجتماعی (اسلام و عدالت اجتماعی، مارکسیسم و عدالت اجتماعی، لیبرالیسم و عدالت اجتماعی و...) استفاده شده است به توجه به موضوع پژوهش و اهمیت عدالت اجتماعی در توزیع خدمات از این نظریه‌ها استفاده شده است.

نظریه‌های عدالت اجتماعی

- اسلام و عدالت اجتماعی

در فرهنگ اسلامی عدالت اجتماعی و تحقق آن برای جامعه بشری، از چنان ارزش و اعتباری برخوردار است، که خداوند متعال در آیات متعددی از جمله آیه ۲۵ سوره حدید، دلیل فرستادن پیامبر (ص) را مطرح کردن و تحقق عدالت در همه زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی بیان فرموده است. برابری اجتماعی، مشخصه اصلی و جلوه حیاتی امت به شمار می‌رود. در اسلام تعبیر عدالت اجتماعی، مفهومی مطلق است نه نسبی، این تعبیر به‌عنوان یک نظام اجتماعی از این حقیقت نشأت می‌گیرد که خداوند تمام انسان‌ها را به‌گونه‌ای یکسان آفریده است که این

بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر ... ۱۲۱

حقیقت در کلام خداوند در آیه ۱۳ سوره حجرات آمده است (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۵).

- مارکسیسم و عدالت اجتماعی

بنیان عدالت سوسیالیستی در قرن ۱۹ توسط هگل با معرفی دولت به عنوان منبع عدالت اجتماعی ارائه شد. بر مبنای چنین دیدگاهی، ماهیت عدالت اجتماعی توزیع عادلانه ثروت و دارایی‌های جامعه می‌باشد که چنین توزیعی بر اساس میزان نیازمندی افراد جامعه و تقسیم بر اساس میزان کار و تولید صورت می‌گیرد که بعدها با نظریه مارکس مبنی بر، از هر کس به اندازه توانش و به هر کس به میزان نیازش اشاعه پیدا کرد. مارکس ریشه تمام مسائل و مشکلات جامعه بشری و بی‌عدالتی را، زاده نظام طبقاتی به‌ویژه نظام سرمایه‌داری می‌داند (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۶-۱۰۵).

- لیبرالیسم و عدالت اجتماعی

لیبرال‌ها با یاری گرفتن از مفهوم عدالت به دفاع از ایدئولوژی لیبرالیسم پرداخته‌اند. برجسته‌ترین نظریه‌پرداز در این گروه جان رالز^۱ می‌باشد. به‌رغم اینکه در نزد لیبرال‌ها، نیاز به مفهوم عدالت، وابسته به وجود شرایط معینی بوده و به‌طور مطلق مورد نیاز نمی‌باشد، از دیدگاه آنان زمینه‌های عدالت اجتماعی در طول زندگی بشر همواره یافت شده و خواهد شد. زمینه‌های عدالت اجتماعی، عناصری هستند که به‌طور همیشگی قرین زندگی بشر می‌باشند. در نتیجه، هرچند نیاز به مفهوم عدالت اجتماعی مشروط می‌باشد و نه مطلق، اما این نیاز، همیشگی و دائمی است (حاجی حیدری، ۱۳۸۷: ۱۲۸-۱۲۷).

جان رالز

مهم‌ترین دیدگاهی که در فلسفه در مورد عدالت مطرح شده، دیدگاه جان رالز است. او متأثر از کانت معتقد است که مسئله مهم عدالت، رفع نابرابری‌هاست. در

---

1. John Rawls

اندیشه رالز، عدالت به منزله انصاف است؛ انصاف روش اخلاقی رسیدن به اصول عدالت است (ملکشاهی و وکیلی، ۱۳۹۶: ۱۵۰). سخنش درباره زمینه‌های عدالت را این‌طور آغاز می‌کند که زندگی اجتماعی به خاطر سودمندی آن برای انسان‌ها بر زندگی انفرادی انتخاب شده است (Rawls, 1999: 109). از اوایل دهه ۱۹۷۰ رالز اندیشه‌های عدالت اجتماعی خود را در کتاب تئوری عدالت منتشر کرد. رالز بر اساس تئوری عدالت خود جامعه‌ای را عادلانه تصور می‌کند که ساختار آن مبتنی بر اصول و معیارهای عادلانه باشد و عدالت اجتماعی را بر پایه دو اصل که آن‌ها را زیربنای جامعه و نظام توزیع حوزه‌های گوناگون اجتماعی است مطرح می‌کند: اصل اول: اصل آزادی که حاکم بر آزادی‌های پایه‌ای و اساسی است، با این مفهوم که همه افراد جامعه باید حقی برابر نسبت به آزادی‌های اساسی (آزادی بیان، حق رأی) داشته باشند، اصل دوم: اصل نابرابری که حاکم بر خواسته‌های اولیه اجتماعی - اقتصادی است.

در تفهیم این اصل، رالز بیان می‌کند که نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی، باید به گونه‌ای باشد که اولاً بیشترین نفع را برای افراد محروم جامعه در پی داشته باشد. ثانیاً همه افراد جامعه در زمینه فرصت‌های شغلی باید دارای شرایط برابر قرار گیرند. به این معنی که باید همه منابع اولیه اجتماعی (درآمد، ثروت، آموزش، فرصت‌ها شغلی) باید در میان افراد جامعه توزیع شود. بر این اساس، مفهوم عدالت اجتماعی مورد نظر رالز مبتنی بر عدالت توزیعی است که نحوه تکوین ساختار جامعه‌ای مطلوب و عادلانه را توصیف می‌کند (حیبی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۶). به نظر رالز و سایر لیبرال‌ها اداره زندگی دسته‌جمعی انسان‌های معمولی، نیازمند مفهوم عدالت اجتماعی می‌باشد. در مقابل، ضرورتی برای بهره‌گیری از مفهوم عدالت در زندگی انفرادی و نیز زندگی دسته‌جمعی افراد مقدس وجود ندارد (حاجی حیدر، ۱۳۸۷: ۱۳۰).

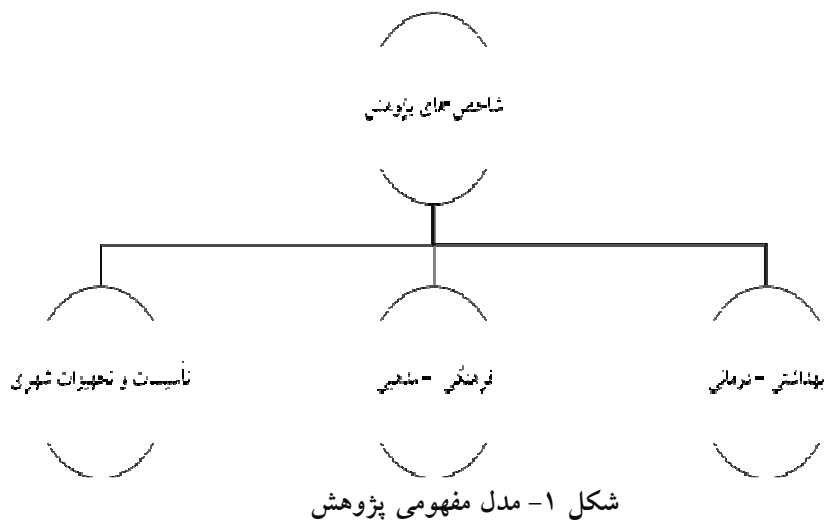
- جغرافیای شهری و عدالت اجتماعی

از دهه ۱۹۶۰ مفهوم و کارکرد عدالت اجتماعی، وارد ادبیات جغرافیایی شد و مسائلی نظیر رفاه اجتماعی، نابرابری‌های شدید، فقر، بیکاری به سرعت مورد توجه

جغرافیدانان قرار گرفت و جغرافیای رادیکال و لیبرال را بیش از سایر مکاتب دیگر تحت تأثیر قرار داد. از میان جغرافیدانان و جامعه‌شناسانی دیوید هاروی جغرافیدان و امانوئل کاستلز جامعه‌شناس که به‌طور مشخص به موضوع فضا و ارتباط آن با ساختار اجتماعی پرداخته‌اند (حیبی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۶). هاروی در تحلیل اصول عدالت اجتماعی سه معیار مهم نیاز، منفعت عمومی و استحقاق را مطرح می‌کند و معتقد است این سه معیار از جامعیت کاملی برخوردارند که معیارهای دیگر را نیز در برمی‌گیرد (حاتمی‌نژاد و راستی، ۱۳۸۵: ۴۷). هاروی بر جنبه‌های اخلاق‌گرایانه جغرافیا در خصوص تأمین عدالت اجتماعی و رسالت جغرافیدانان در تأمین عدالت فضایی تأکید دارد (Harvey, 1969:3-8).

– عدالت اجتماعی و توسعه پایدار

مسئله مهم در برقراری توسعه پایدار شهری، توجه به شاخص‌های اقتصادی، محیطی، سلامت اجتماعی شهرها در بستر برنامه‌ریزی است (وکیلی، ۱۳۹۱: ۲۹)، توجه به عدالت اجتماعی به حدی مهم است که حتی در مفاهیم مربوط به توسعه پایدار و عدالت محیطی تأکید شدیدی به راهبرد فقرزدایی می‌شود، به‌طوری‌که همایش البورگ در ماه می سال ۱۹۹۴، با معنای توسعه پایدار در تحمل‌پذیری شهرها با توجه به گسترش برابری در آینده آغاز و با ایجاد عدالت اجتماعی برای اقتصاد پایدار و محیط‌زیست پایدار، پایان یافت. عدالت اجتماعی و برابری زندگی از مهم‌ترین جنبه‌های پایداری است و این پایداری از معیارهای مهم زندگی مانند: بهداشت عمومی و سلامت، دسترسی به آموزش، مراقبت بهداشتی، شغل رضایت‌بخش، فرصت‌هایی برای پیشرفت شخصی و اجتماعی، فرهنگ، زندگی اجتماعی و تفریح، تسهیلات محیطی و برابری‌های زیباشناختی تشکیل می‌شود (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۴) شکل ۱ مدل مفهومی پژوهش را نشان می‌دهد.

مطالعات پیشین

می‌توان ادعا کرد از زمانی که نابرابری بین انسان‌ها به وجود آمده است، اصطلاح برابری و تلاش برای برقراری عدالت نیز شکل گرفته است. اهمیت مسئله عدالت اجتماعی زمانی بیشتر می‌گردد که آن را در فضاهای انسانی چون شهرها به کار بگیریم. امروزه شهرها جدا از موقعیت جغرافیایی و ساختار اقتصادی و سیاسی خود، به صحنه‌ای از تضادهای اجتماعی بدل شده‌اند (یغفوری و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۴) در جدول ۱ تعدادی از تحقیقات که در این زمینه صورت گرفته آورده شده:

جدول ۱- پیشینه پژوهش

نویسنده و سال	عنوان	نتیجه
لانگفورد و همکاران، ۲۰۰۸	بررسی مدل توزیع جمعیت و بررسی تغییرات در دسترسی به خدمات عمومی شهر در منطقه کاردیف ولز جنوبی	تمایل عمومی مردم این است که دسترسی کمتر به خدمات عمومی را گزارش دهند.
لطیفی و نیازخانی، ۱۳۹۱	ارزیابی تطبیقی کاربری‌های آموزشی در راستای رفاه اجتماعی با تأکید بر عدالت اجتماعی و معیارهای فرهنگی در شهر (نمونه موردی: نواحی ۱ مناطق ۶ و ۱۳)	نتایج گویای این است که در منطقه ۶ از نظر شعاع دسترسی دانش آموزان به مدارس و در منطقه ۱۳ از نظر کاربری‌های همجوار، مدارس از وضعیت مطلوب‌تری نسبت به منطقه دیگر برخوردارند.
احد نژاد و همکاران، ۱۳۹۲	ارزیابی پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در نواحی شهری با رویکرد توسعه پایدار و عدالت اجتماعی با استفاده از مدل‌های TOPSIS و VIKOR	نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که توزیع خدمات در نواحی شهری زنجان متناسب نمی‌باشد.
پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۳	بررسی و ارزیابی کاربری اراضی شهری از منظر عدالت اجتماعی (مورد مطالعه: کاشان)	نتایج پژوهش نشان می‌دهد کاربری‌ها پراکنش فضایی مناسبی ندارند و تحلیل کاربری‌ها با شاخص‌های ظرفیت و عدالت اجتماعی حاکی از آشفتگی کمی و کیفی در کاربری‌های نواحی ده‌گانه کاشان است.
	بررسی نحوه توزیع عوامل کاربری اراضی شهری در طرح‌های توسعه شهری از منظر عدالت اجتماعی،	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اکثر کاربری‌های زمین شهری در شاهین‌دژ با سرانه‌های استاندارد رایج در کشور

نویسنده و سال	عنوان	نتیجه
عزت‌پناه و همکاران، ۱۳۹۴	مطالعه موردی: شهر شاهین‌دژ	فاصله زیادی دارند و برحسب میزان کمبود فضا می‌توان به کاربری‌های فرهنگی، مذهبی، بهداشتی و غیره اشاره کرد. همچنین یافته‌ها بیانگر توزیع ناعادلانه تعدادی از فعالیت‌ها و خدمات شهری در بین محلات مختلف شهر می‌باشد.
اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵	تحلیل فضایی پراکنش جمعیت و خدمات شهری از منظر عدالت اجتماعی با استفاده از روش ترکیبی (مطالعه موردی: شهر بناب)	نتایج نشان می‌دهد که پراکندگی جمعیت در نواحی شهر متعادل است، اما جمعیت نواحی شهر بناب از خدمات و امکانات شهری متعادل بهره‌مند نیست. همچنین، حدود ۲۰ درصد از کل جمعیت در شرایط متعادل و تقریباً ۸۰ درصد باقیمانده در شرایط نامتعادل بهره‌مندی از خدمات شهری به سر می‌برد.
اصغرپور و همکاران، ۱۳۹۶	ارتقای سطح کیفی فضاهای عمومی شهری با رویکرد عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: محله دزاشیب منطقه یک شهرداری تهران)	نتایج تحقیق نشان می‌دهد فضاهای عمومی واقع در مرکز و شرق محله از وضعیت نامناسبی به جهت برخورداری از عدالت اجتماعی، مواجهه است. و نیازمند جانمایی کاربری‌ها و فضاهای عمومی شهری بخصوص فضاهای مذهبی، درمانی، انتظامی و حمل‌ونقل عمومی است.
شکفته زوارم، ۱۳۹۷	تحلیل نارسایی‌های توزیع فضایی خدمات درمانی با رویکرد عدالت اجتماعی و ارائه راهکارهای بهینه	نتایج نشان‌دهنده نارضایتی از کیفیت و دسترسی در مناطق با جمعیت بالا به همراه نوعی عدم پراکنش صحیح

نویسنده و سال	عنوان	نتیجه
	(نمونه موردی شهر مشهد)	خدمات بهداشتی و درمانی در شهر مشهد است. به طوری که مناطق با جمعیت بالا دارای کمترین رضایت و دسترسی و مناطق با جمعیت پایین دارای بیشترین رضایت از حیث دسترسی و کیفیت خدمات بهداشتی و درمانی دارند.
حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۹	تحلیل عدالت اجتماعی با تأکید بر توزیع فضایی کاربری‌های شهری و میزان رضایت شهروندان در منطقه یک کلان‌شهر مشهد	نتایج بررسی آمارهای استنباطی نشان می‌دهد میزان دسترسی به خدمات عمومی در منطقه یک، ۶۵،۹ (بسیار زیاد) و نتایج آماره آزمون لون (۰،۰۹۹) نشان‌دهنده این امر است که سطح میانگین توزیع متفاوتی بین نواحی در کل منطقه وجود دارد.

منبع: مطالعات نویسندگان، ۱۳۹۹

از جمله تفاوت و نوآوری‌های این پژوهش نسبت به سایر پژوهش‌ها استفاده از یکی از جدیدترین مدل‌های تصمیم‌گیری چند معیاره یعنی مدل ARAS استفاده شده است، همچنین از جدیدترین داده‌های آماری در این زمینه استفاده شده، پراکنش فضایی هر یک از کاربری‌ها را در هر یک از مناطق چهارگانه به‌طور جداگانه روی نقشه در GIS نشان داده و اینکه با استفاده از آزمون پیرسون در SPSS به بررسی رابطه بین میزان برخورداری و جمعیت مناطق پرداخته است.

محدوده مورد مطالعه پژوهش

شهر اردبیل از لحاظ موقعیت مطلق در مشخصات جغرافیایی ۴۸ درجه و ۱۷ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی قرار دارد و مرکز استان اردبیل می‌باشد. این استان در همسایگی استان‌های آذربایجان شرقی از سمت غرب، زنجان از جنوب و استان گیلان در شرق آن می‌باشد. جمعیت شهر اردبیل بر اساس نتایج نهایی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ خورشیدی بالغ بر ۵۲۹۳۷۴ نفر بوده است. بر اساس تقسیمات کالبدی، شهر اردبیل دارای چهار منطقه و ۴۴ ناحیه شهری است. بیشترین تراکم جمعیت در بین نواحی شهر اردبیل متعلق به ناحیه ۷ از منطقه ۴ و کمترین تراکم مربوط به ناحیه ۱۱ از منطقه ۲ است (هاشمی معصوم‌آباد، ۱۳۹۶: ۵۷) (شکل ۲ و جدول ۳).

شکل ۲- قلمرو جغرافیایی شهر اردبیل (ترسیم: نگارندگان)

مشخصات منطقه‌های شهر اردبیل در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳- مشخصات جمعیتی شهر اردبیل

منطقه	مساحت به هکتار	جمعیت به نفر	جمعیت مرد	جمعیت زن	تعداد خانوار
منطقه یک	۱۲۰۵	۹۲۰۵۵	۴۵۹۱۱	۴۶۱۴۴	۲۷۶۸۵
منطقه دو	۲۱۴۱	۱۲۹۳۰۳	۶۶۵۸۲	۶۲۷۲۱	۳۹۲۰۹
منطقه سه	۱۶۸۰	۱۷۹۷۶۹	۹۱۲۶۰	۸۸۵۰۹	۵۳۷۰۷
منطقه چهار	۱۳۲۸	۱۲۲۷۷۴	۶۲۳۵۳	۶۰۴۲۱	۳۶۸۲۲

منبع: تقسیمات محدوده‌های شهری شهرداری اردبیل و برداشت میدانی نگارندگان

یافته‌ها

تکنیک ARAS به معنای ارزیابی نسبت افزایشی است در این روش مجموع مقادیر وزن‌دار شده و نرمال شده مقادیر معیارها برای هر گزینه که نشان‌دهنده شرایط یک گزینه است، بر مجموع مقادیر وزن‌دار شده بهترین گزینه تقسیم می‌شود. این نسبت، درجه بهینه بودن نامیده می‌شود. بر اساس این درجه بهینه بودن گزینه‌ها، رتبه‌بندی می‌شوند (عرب و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۴).

۱- ایجاد ماتریس تصمیم‌گیری

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & \dots & x_{0j} & \dots & x_{0n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

۲- نرمال‌سازی ماتریس تصمیم (با استفاده از روش خطی)

$$(n_{ij} = x_{ij} / \max x_{ij})$$

۳- محاسبه ماتریس نرمال موزون

$$(D = x_{ij} \times w_j)$$

۴- تعیین مقدار تابع بهینگی و درجه مطلوبیت هر گزینه

بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر ... ۱۳۱

$$(i = \sum_{j=1}^n x_{ij})$$

بهترین گزینه، گزینه‌ای است که بالاترین ارزش تابع را داشته باشد، و بدترین گزینه، گزینه‌ای است که کمترین ارزش تابع بهینه را داشته باشد. اولویت گزینه بر اساس مقدار S_i مشخص می‌شود. درجه کاربرد هر گزینه از مقایسه آن با بهترین گزینه که S_0 نام دارد به دست می‌آید. معادله درجه کاربرد که K_i نام دارد در ذیل تشریح شده است، مقدار K_i در بازه (۰ و ۱) قرار دارد. بر اساس مقادیر K_i گزینه‌ها رتبه‌بندی می‌شوند:

$$K_i = \frac{S_i}{S_0}$$

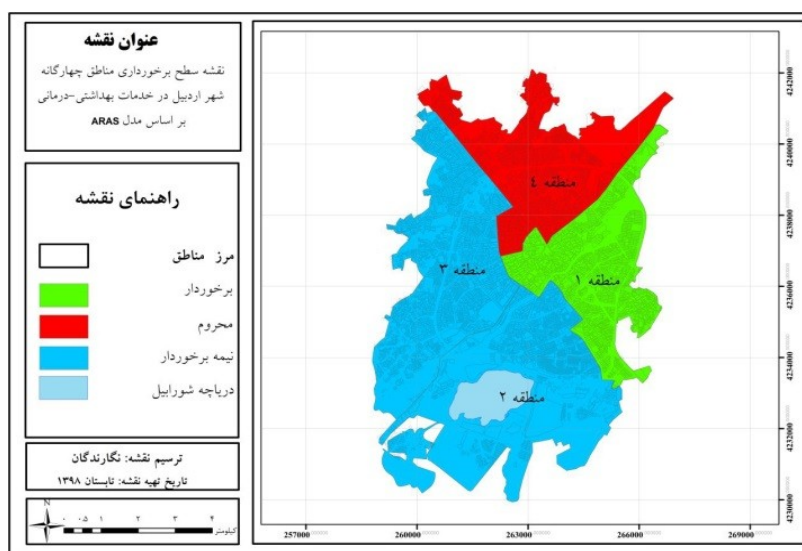
مناطق شهر اردبیل در چهار سطح برخوردار ۱/۰۰-۰/۷۵، نسبتاً برخوردار ۰/۷۵-۰/۵۰، نیمه برخوردار ۰/۵۰-۰/۲۵ و محروم ۰/۲۵-۰/۰۰، دسته‌بندی شده‌اند، با توجه به ارزیابی صورت گرفته در مورد توزیع خدمات در مناطق چهارگانه شهر اردبیل مشخص شد در خدمات بهداشتی - درمانی منطقه یک برخوردار، مناطق دو و سه نیمه برخوردار و منطقه چهار محروم می‌باشد (جدول ۴ و شکل ۳، ۴ و ۵).

جدول ۴- سطح برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل در خدمات بهداشتی- درمانی در بر

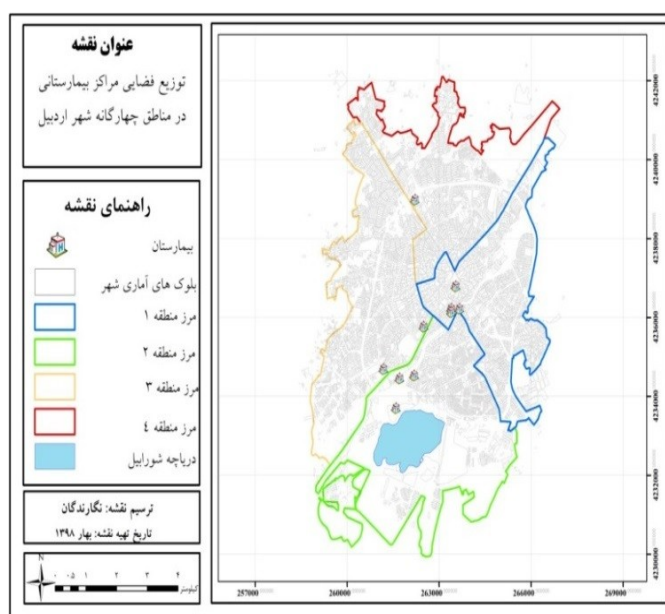
اساس مدل ARAS

مناطق	میزان مدل ARAS	رتبه	وضعیت برخورداری
منطقه یک	۱	۱	برخوردار
منطقه دو	۰/۴۲۱	۲	نیمه برخوردار
منطقه سه	۰/۳۱۰	۳	نیمه برخوردار
منطقه چهار	۰/۲۰۱	۴	محروم

منبع: محاسبات نویسندگان، ۱۳۹۹

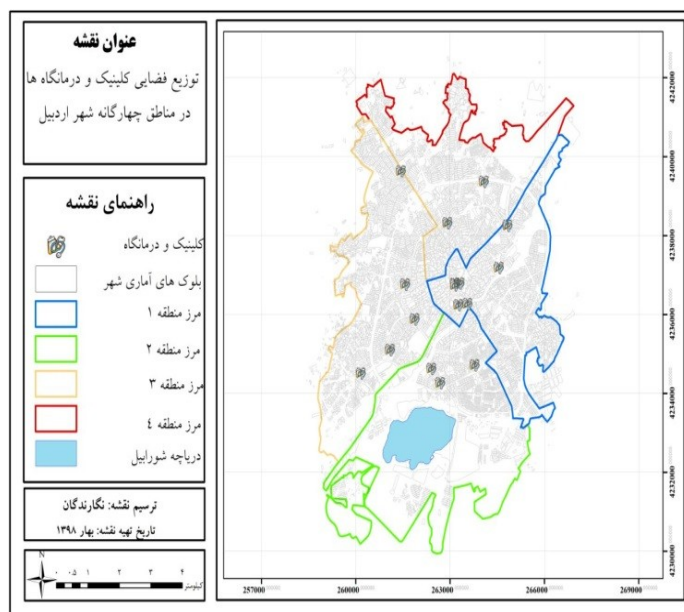
شکل ۳- وضعیت برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل در خدمات بهداشتی- درمانی

شکل ۴- پراکنش بیمارستان در شهر اردبیل

۱۳۳ بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر ...

شکل ۵- پراکنش درمانگاه در شهر اردبیل

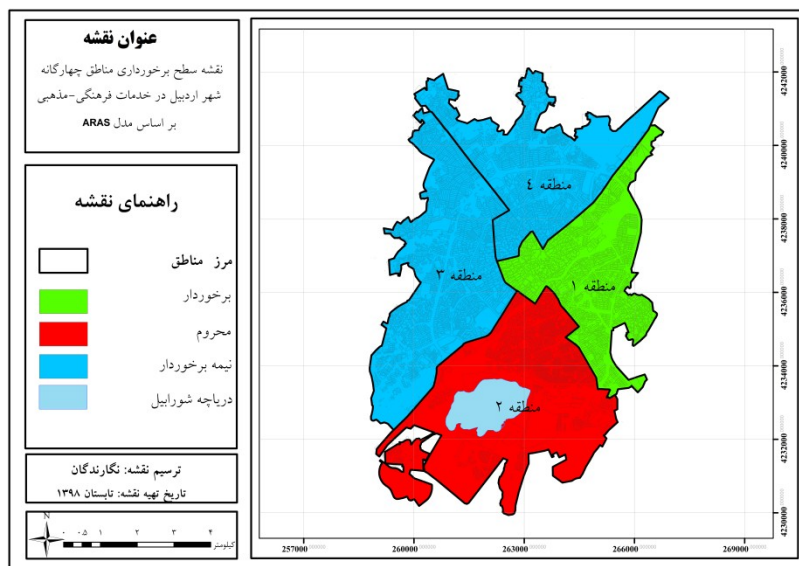
با توجه به نتایج مدل ARAS در خدمات فرهنگی - مذهبی منطقه یک برخوردار، مناطق چهار و سه نیمه برخوردار و منطقه دو محروم می‌باشد (جدول ۵ و شکل ۶، ۷ و ۸).

جدول ۵- سطح برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل در خدمات فرهنگی - مذهبی بر اساس

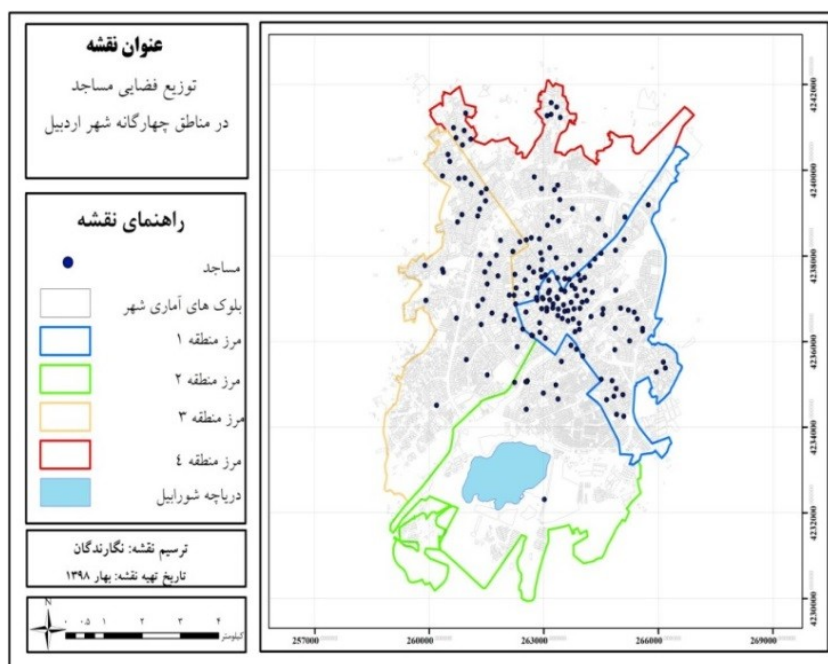
مدل ARAS

مناطق	میزان مدل ARAS	رتبه	وضعیت برخورداری
منطقه یک	۱	۱	برخوردار
منطقه چهار	۰/۴۷۷	۲	نیمه برخوردار
منطقه سه	۰/۲۶۶	۳	نیمه برخوردار
منطقه دو	۰/۱۲۰	۴	محروم

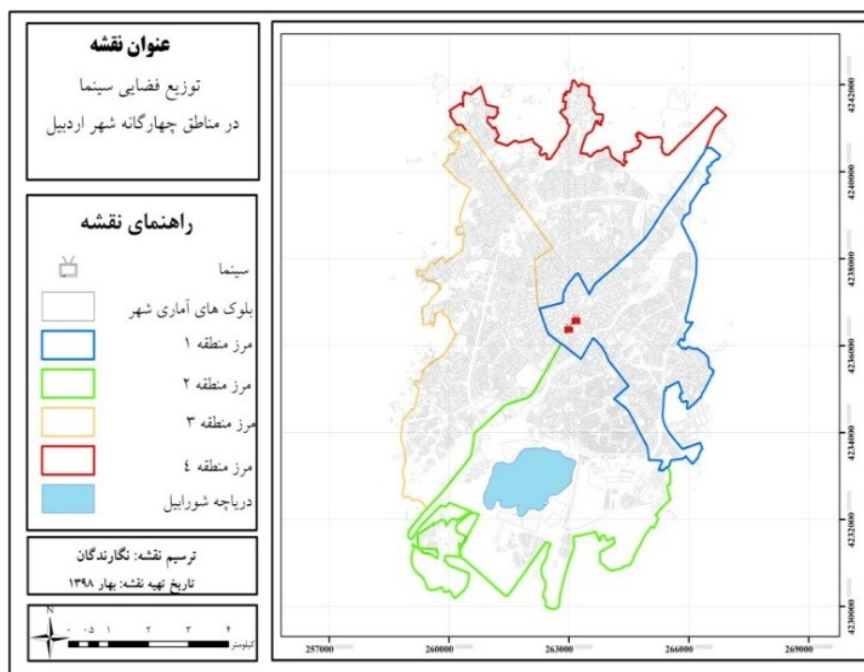
منبع: محاسبات نویسندگان، ۱۳۹۹

شکل ۶- وضعیت برخورداري مناطق چهارگانه شهر اردبیل در خدمات فرهنگی- مذهبی

شکل ۷- پراکنش مسجد در شهر اردبیل

شکل ۸- پراکنش سینما در شهر اردبیل

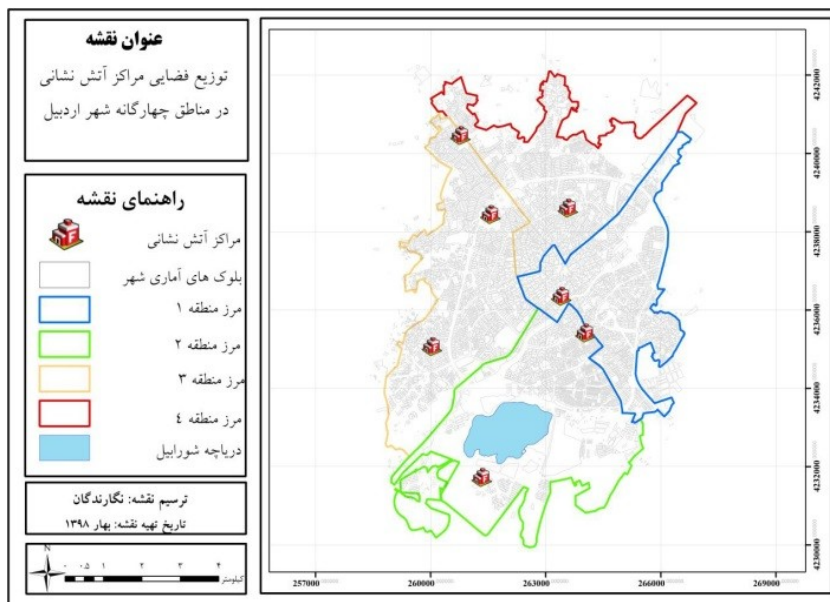
در خدمات تأسیسات و تجهیزات شهری منطقه یک برخوردار، مناطق سه و دو نیمه برخوردار و منطقه چهار محروم می باشد (جدول ۶ و شکل ۹، ۱۰، ۱۱ و ۱۲).

جدول ۶- سطح برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل در خدمات تأسیسات و تجهیزات

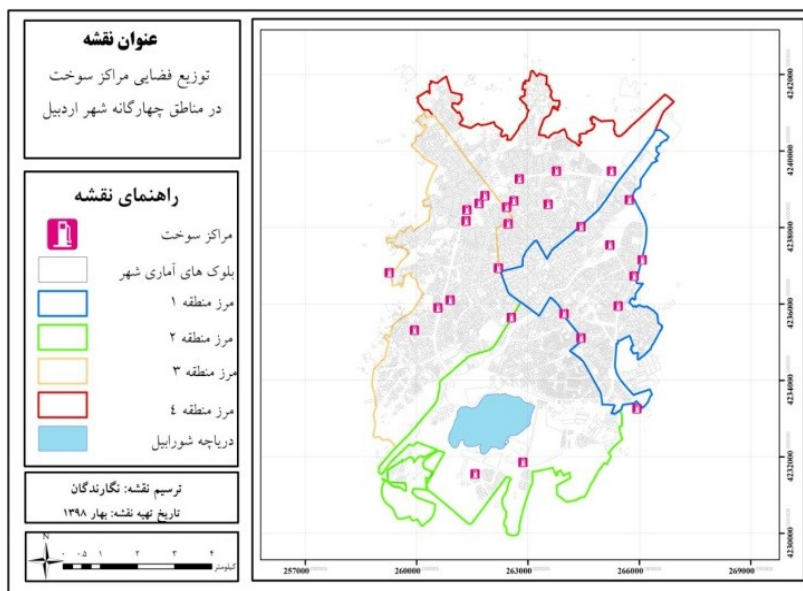
شهری بر اساس مدل ARAS

مناطق	میزان مدل ARAS	رتبه	وضعیت برخورداری
منطقه یک	۱	۱	برخوردار
منطقه سه	۰/۵۸۲	۲	نسبتاً برخوردار
منطقه دو	۰/۵۰۹	۳	نسبتاً برخوردار
منطقه چهار	۰/۴۶۵	۴	نیمه برخوردار

منبع: محاسبات نویسندگان، ۱۳۹۹

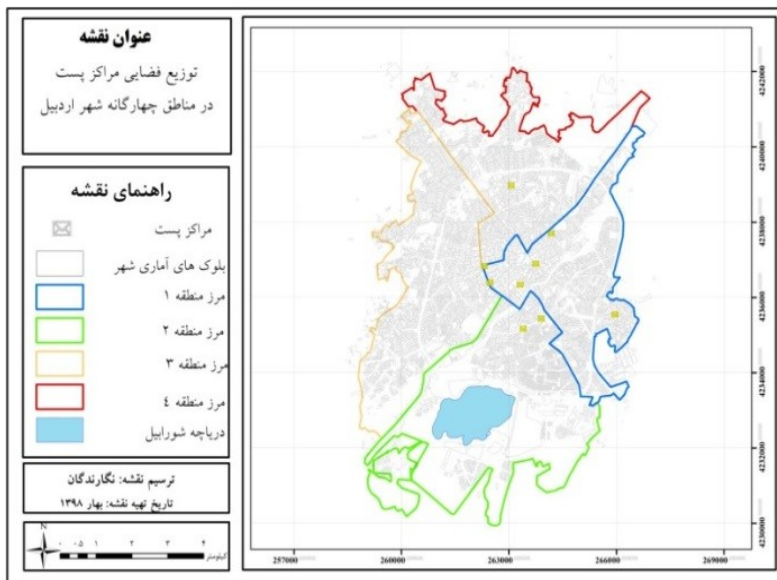

شکل ۹- پراکنش آتش نشانی در شهر اردبیل

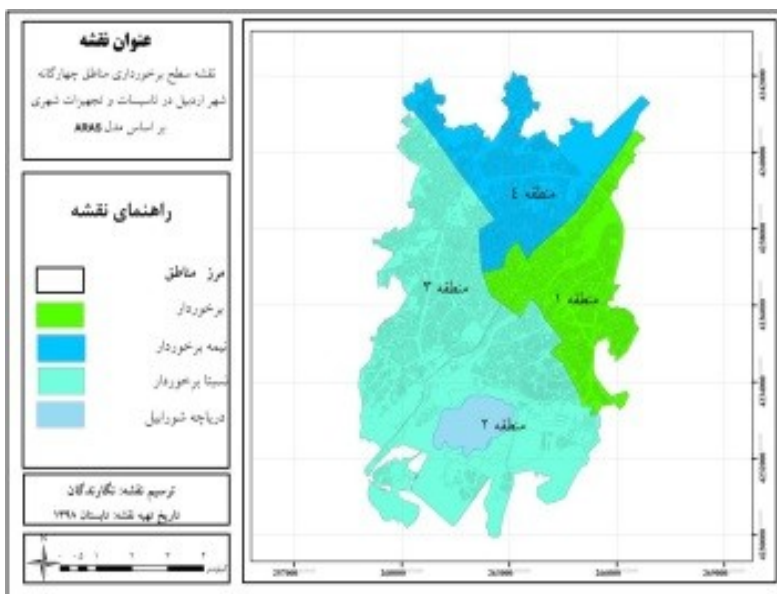

شکل ۱۰- پراکنش جایگاه سوخت در شهر اردبیل

۱۳۷ بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر ...

شکل ۱۱- پراکنش پست در شهر اردبیل

شکل ۱۲- وضعیت برخورداری مناطق چهارگانه شهر

اردبیل در خدمات تأسیسات و تجهیزات شهری

۱۳۸ فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۵، زمستان ۱۳۹۹

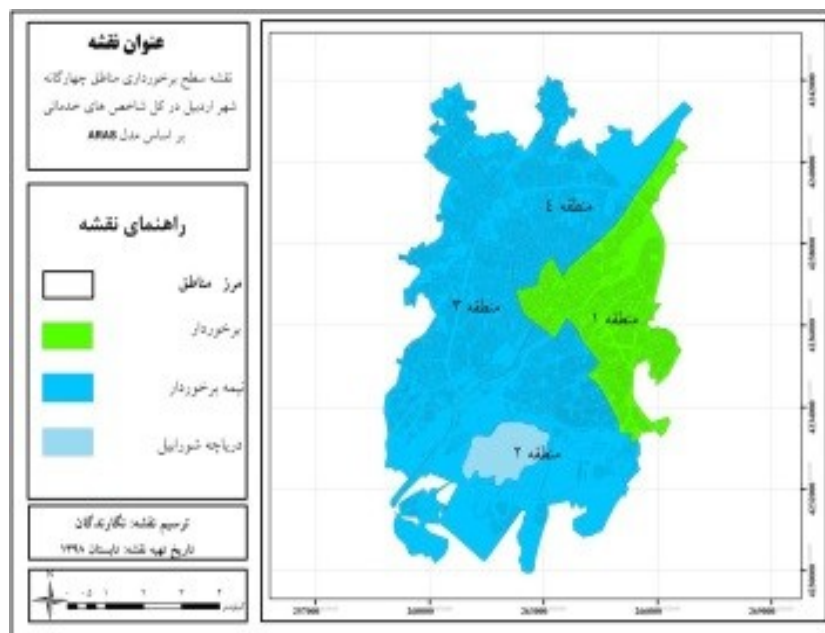
با توجه به نتایج مدل ARAS در مجموع شاخص‌های خدماتی منطقه یک برخوردار، مناطق چهار، سه و دو نیمه برخوردار می‌باشند (جدول ۷ و شکل ۱۳).

جدول ۷- سطح برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل در کل شاخص‌های خدماتی بر اساس

مدل ARAS

مناطق	میزان مدل ARAS	رتبه	وضعیت برخورداری
منطقه یک	۱	۱	برخوردار
منطقه چهار	۰/۳۷۴	۲	نیمه برخوردار
منطقه سه	۰/۳۳۴	۳	نیمه برخوردار
منطقه دو	۰/۲۶۹	۴	نیمه برخوردار

منبع: محاسبات نویسندگان، ۱۳۹۹

شکل ۱۳- وضعیت برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل در کل شاخص‌ها خدماتی

با توجه به (جدول ۸) مشخص شد که در مناطق چهارگانه شهر اردبیل بین جمعیت و وضعیت برخورداری همبستگی وجود ندارد ($-0/705$ = ضریب همبستگی و $0/295$ = سطح معناداری). به طوری که میزان برخورداری هر منطقه با میزان جمعیت هر منطقه نشان داد هیچ رابطه‌ای بین آنها (همبستگی مستقیم و معکوس) وجود ندارد و میزان برخورداری تابعی از جمعیت نیست.

جدول ۸- بررسی ارتباط بین جمعیت با وضعیت برخورداری

متغیر	آزمون	جمعیت	برخورداری
جمعیت	ضریب همبستگی	۱	$-0/705$
	سطح معناداری	-	$0/295$
	تعداد	۴	۴
برخورداری	ضریب همبستگی	$-0/705$	۱
	سطح معناداری	$0/295$	-
	تعداد	۴	۴

منبع: محاسبات نویسندگان، ۱۳۹۹

آنچه واضح و مبرهن است این است که بین جمعیت و وضعیت برخورداری از خدمات شهری رابطه مثبتی دیده نمی‌شود که نشان از ضعف در توزیع خدمات عادلانه و یکسان به مناطق مختلف شهر می‌باشد و این عدم تعادل باید در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی آتی شهر به‌دقت مورد توجه قرار گیرد.

نتایج

یکی از مهم‌ترین و درعین حال اساسی‌ترین نیازهای جمعیت شهرنشین، دسترسی مطلوب و مناسب به خدمات و تسهیلات شهری است چرا که دسترسی یکی از مهم‌ترین خصوصیات یک شهر خوب است. در کشورهای صنعتی، همه تسهیلات رفاهی اساسی با هزینه‌های مناسب در دسترس ساکنان شهری است. در مقابل در کشورهای در حال توسعه، بیشتر شهروندان دسترسی مناسبی به خدمات اساسی ندارند و تقاضا برای خدمات عمومی خیلی بیشتر از ظرفیت عمومی و امکانات خصوصی وضع موجود است. امروزه در ارتباط با حل معضلات و مشکلات شهری، توزیع خدمات عمومی شهری، عدالت اجتماعی و همچنین رفاه شهروندان مورد تأکید قرار می‌گیرد. بررسی میزان نابرابری‌ها و شناسایی الگوی فضایی بی‌عدالتی در سطح شهر می‌تواند پی برد که بی‌عدالتی‌ها بیشتر در کدام بخش از فضاها شهری تمرکز یافته، با توجه به رشد شتابان جمعیت و توسعه فیزیکی گسترده شهر اردبیل در دهه‌های و شکل‌گیری محلات و شهرک‌های جدید در بخش‌های پیرامونی شهر، نظام توزیع خدمات و تسهیلات به دلایلی از هم پاشیده و نابرابری در بین مناطق شهری از لحاظ دسترسی به کاربری‌ها و تسهیلات عمومی شهری افزایش یافته است، بنابراین با توجه اهمیت عدالت اجتماعی در توزیع خدمات شهر هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر عدالت اجتماعی در شاخص‌های خدمات بهداشتی - درمانی، فرهنگی - مذهبی و تأسیسات و تجهیزات شهری با هدف سنجش رفاه و توسعه اجتماعی شهروندان در مناطق چهارگانه شهر اردبیل می‌باشد.

با توجه به ارزیابی صورت گرفته در مورد توزیع خدمات در مناطق چهارگانه شهر اردبیل مشخص شد در خدمات بهداشتی - درمانی منطقه یک برخوردار، مناطق دو و سه نیمه برخوردار و منطقه چهار محروم می‌باشد، در خدمات فرهنگی - مذهبی منطقه یک برخوردار، مناطق چهار و سه نیمه برخوردار و منطقه دو محروم می‌باشد، در خدمات تأسیسات و تجهیزات شهری منطقه یک برخوردار، مناطق سه و دو نیمه برخوردار و منطقه چهار محروم می‌باشد، در پاسخ به سؤال

بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر ... ۱۴۱

آیا در توزیع کاربری‌های در مناطق چهارگانه شهر اردبیل تفاوت وجود دارد؟ در مجموع شاخص‌های میزان برخورداری از ۱ تا ۰/۲۶۹ در نوسان است این نشان از تفاوت در بین مناطق در برخورداری از شاخص‌های مورد نظر می‌باشد، در پاسخ به سؤال برخورداری‌ترین و محروم‌ترین مناطق کدام هستند؟ منطقه یک در رتبه اول و برخورداری‌ترین و مناطق چهار، سه و دو به ترتیب در رتبه‌های دوم تا چهارم و نیمه برخورداری و منطقه محروم وجود ندارد و نهایتاً در پاسخ به سؤال آیا بین جمعیت و میزان برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل همبستگی وجود دارد؟

با توجه به یافته‌ها پژوهش بین جمعیت و وضعیت برخورداری مناطق چهارگانه شهر اردبیل همبستگی وجود ندارد. در کل با توجه به نتایج بدست آمده مشخص شد بین مناطق چهارگانه شهر اردبیل از لحاظ برخورداری از خدمات تفاوت و نابرابری وجود دارد. نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش‌هایی از جمله احد نژاد و همکاران ۱۳۹۲ ارزیابی پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در نواحی شهری با رویکرد توسعه پایدار و عدالت اجتماعی با استفاده از مدل‌های VIKOR و TOPSIS، پوراحمد و همکاران ۱۳۹۳ بررسی و ارزیابی کاربری اراضی شهری از منظر عدالت اجتماعی (مورد مطالعه: کاشان)، عزت‌پناه و همکاران ۱۳۹۴ بررسی نحوه توزیع عوامل کاربری اراضی شهری در طرح‌های توسعه شهری از منظر عدالت اجتماعی در شهر شاهین‌دژ و حاتمی‌نژاد و همکاران ۱۳۹۹ تحلیل عدالت اجتماعی با تأکید بر توزیع فضایی کاربری‌های شهری و میزان رضایت شهروندان در منطقه یک کلان‌شهر مشهد، همسو می‌باشد و نشان‌دهنده این است که نابرابری در برخورداری از خدمات شهری در مناطق مختلف وجود دارد. در پایان عدالت اجتماعی باید دربرگیرنده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد. زیرا نمی‌توان منافع عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی در نظر گرفت مطالعات نشان داده است که اجرای برنامه‌های عدالت اجتماعی و فقرزدایی به توسعه و پایداری آن منجر می‌گردد.

پیشنهادها

- با توجه به نتایج و کاهش نابرابری، پیشنهادها و راهکارهایی به شرح ذیل ارائه می‌گردد تا بتوان گامی در جهت نیل به عدالت اجتماعی و به تبع آن توسعه پایدار شهری برداشت:
- تمرکززدایی در توزیع خدمات در راستای ایجاد تعادل در شهر
  - تعیین و مشخص نمودن نواحی محروم شهری در جهت برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت برای برطرف نمودن شکاف و نابرابری
  - افزایش سرانه کاربری‌ها
  - در نظر گرفتن شعاع دسترسی مناسب برای خدمات در مناطق شهری به گونه‌ای که خدمات در کمترین زمان در دسترس باشد
  - جلوگیری از تمرکز امکانات و جمعیت در حوزه‌های شهری کاملاً برخوردار
  - مکان‌یابی، توزیع و تخصیص بودجه برای خدمات شهری باید بر اساس سطح نیازمندی حال و آینده ساکنان شهر باشد
  - باز توزیع خدمات و امکانات شهری بر اساس معیارهای صحیح و اصولی همچون میزان جمعیت، شعاع دسترسی.

منابع

- احد نژاد روشنی، محسن؛ زلفی، علی و شکرپور دیزج، حسین. (۱۳۹۰)، «ارزیابی و پیش‌بینی گسترش فیزیکی شهرها با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای چند زمانه و سیستم اطلاعات جغرافیایی، مطالعه موردی شهر اردبیل»، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۵، شماره ۱۵: ۲۱-۳۵.
- احد نژاد، محسن؛ زلفی، علی و نوروزی، محمدجواد. (۱۳۹۲)، «ارزیابی پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در نواحی شهری با رویکرد توسعه پایدار و عدالت اجتماعی با استفاده از مدل‌های VIKOR و TOPSIS، مطالعه موردی شهر زنجان»، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال پنجم، شماره دوم: ۱۶۹-۱۸۳.
- اصغرپور، کسری؛ خانلو، نسیم و زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۹۶)، «ارتقای سطح کیفی فضاهای عمومی شهری با رویکرد عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: محله دزاشیب منطقه یک شهرداری تهران)»، پژوهش‌های اخلاقی، سال هشتم، شماره یک: ۲۱-۴۲.
- اسماعیل‌زاده، حسن؛ کرباسی، پوران؛ روی‌دل، جابر؛ افضل‌ی، معین و افضل‌ی، زهرا. (۱۳۹۵)، «تحلیل فضایی پراکنش جمعیت و خدمات شهری از منظر عدالت اجتماعی با استفاده از روش ترکیبی (مطالعه موردی: شهر بناب)»، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۴، شماره ۲: ۲۴۱-۲۶۰.
- تابعی، نادر؛ موحد، علی؛ تولایی، سیمین و کمانرودی کجوری، موسی. (۱۳۹۶)، «بررسی نقش عدالت فضایی در مدیریت شهری (محدوده مطالعه: محلات منطقه ۶ تهران)» برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، سال ششم، شماره دوم، (پیاپی ۲۱): ۲۳-۳۶.
- پوراحمد، احمد؛ حاتمی‌نژاد، حسین؛ زیاری، کرامت‌الله؛ فرجی سبکبار، حسنعلی و وفایی، ابوذر. (۱۳۹۳)، «بررسی و ارزیابی کاربری اراضی شهری از منظر عدالت اجتماعی (مورد مطالعه: کاشان)»، آمایش سرزمین، دوره ششم، شماره دوم: ۱۷۹-۲۰۸.
- تیربند، مجید و اذانی، مهدی. (۱۳۹۱)، «توزیع امکانات و خدمات شهری بر اساس عدالت اجتماعی (مورد شهر یاسوج)»، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و سوم، شماره پیاپی ۴۶: ۱۰۹-۱۳۸.
- حاتمی‌نژاد، حسین و راستی، عمران. (۱۳۸۵)، «عدالت اجتماعی و عدالت فضایی؛ بررسی و مقایسه نظریات جان رالز و دیوید هاروی»، نشریه سرزمین، سال سوم، شماره ۹: ۳۸-۵۰.

- حاتمی‌نژاد، حسین؛ منوچهری، ایوب؛ بهارلو، ایمان؛ ابراهیم‌پور، احد و حاتمی‌نژاد، حجت. (۱۳۹۱)، «شهر و عدالت اجتماعی: تحلیلی بر نابرابری‌های محله‌ای (مطالعه موردی، محله‌های قدیمی شهر میاندوآب)»، *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، شماره ۹۰: ۴۱-۶۳.
- حاتمی‌نژاد، حجت؛ حسین، کلانتری خلیل‌آباد؛ علیخانی، هدی؛ ترشیزی، مهسا و باجلال، راحله. (۱۳۹۹)، «تحلیل عدالت اجتماعی با تأکید بر توزیع فضایی کاربری‌های شهری و میزان رضایت شهروندان در منطقه یک کلان‌شهر مشهد»، *فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری*، سال سوم، شماره ۱، (پیاپی ۱۰): ۱-۱۴.
- حبیبی، کیومرث؛ عزیزاده، هوشمند؛ مرادی مسیحی، وراز؛ ولدبیگی، سیوان و وفاییه، ساسان. (۱۳۹۰)، «بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج»، *آرمان‌شهر*، دوره ۴، شماره ۷: ۱۰۳-۱۱۲.
- حاجی‌حیدر، حمید. (۱۳۸۷)، «نیاز به مفهوم عدالت اجتماعی مروری بر دیدگاه‌های جاری در فلسفه سیاسی»، *حکومت اسلامی*، سال سیزدهم، شماره دوم: ۱۲۴-۱۴۳.
- داداش‌پور، هاشم و رستمی، فرامرز. (۱۳۹۰)، «بررسی و تحلیل نحوه توزیع خدمات عمومی شهری از دیدگاه عدالت فضایی (مورد، شهر یاسوج)»، *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، دوره ۹، شماره ۱، شماره پیاپی ۱۶: ۱۷۱-۱۹۸.
- زنگی‌آبادی، علی و کیومرثی، حسین. (۱۳۹۱)، «تحلیل فضایی و مکان‌یابی مراکز پستی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (مطالعه موردی: مناطق ۵ و ۶ شهر اصفهان)»، *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، دوره ۲۳، شماره ۳ (پیاپی ۴۷): ۷۵-۹۲.
- طهماسب‌زاده، فرشاد و خادم‌الحسینی، احمد. (۱۳۹۷)، «تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در مناطق شهری (مطالعه موردی مناطق شهر اصفهان)»، *فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی*، سال هفتم، شماره ۲۶: ۱۷-۲۸.
- شکفته زوارم، معصومه. (۱۳۹۷)، «تحلیل نارسایی‌های توزیع فضایی خدمات درمانی با رویکرد عدالت اجتماعی و ارائه راهکارهای بهینه (نمونه موردی شهر مشهد)»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری*، موسسه آموزش عالی خاوران.
- عزت‌پناه، بختیار؛ سبحانی، نوبخت؛ رشیدی، اصغر و حصاری، ابراهیم. (۱۳۹۴)، «بررسی نحوه توزیع عوامل کاربری اراضی شهری در طرح‌های توسعه شهری از منظر عدالت اجتماعی،

بررسی وضعیت دسترسی به خدمات شهری با تأکید بر ... ۱۴۵

مطالعه موردی: شهر شاهین‌دژ»، دو فصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، سال ششم، شماره ۲، پیاپی ۱۲: ۴۹-۶۶.

- عرب، علیرضا؛ حسینی دهشیری، سید جلال‌الدین و نصیری، عباس. (۱۳۹۶)، «ارائه مدل کارمندیابی مبتنی بر روش تصمیم‌گیری چند معیاره ترکیبی سوارس و آراس (مطالعه موردی: شرکت مادر تخصصی توانیر)»، فصلنامه مهندسی تصمیم، سال دوم، شماره ششم: ۱۴۷-۱۷۰.

- لطیفی، غلام‌رضا و نیازخانی، سمانه. (۱۳۹۱)، «ارزیابی تطبیقی کاربری‌های آموزشی در راستای رفاه اجتماعی با تأکید بر عدالت اجتماعی و معیارهای فرهنگی در شهر (نمونه موردی: نواحی ۱ مناطق ۶ و ۱۳)»، فصلنامه علمی - ترویجی جامعه فرهنگ و رسانه، سال اول، شماره دوم: ۱۱۵-۱۳۲.

- مرادپور، نبی؛ محمدابراهیمی، محمد؛ آذری، مرتضی و حسینی، مهناز. (۱۳۹۴)، «تحلیل الگوی پراکنش و ساماندهی مراکز بهداشتی مطالعه موردی: منطقه ۷ شهرداری تهران»، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، دوره هفتم، شماره ۲۳: ۴-۱۹.

- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس مسکن سال ۱۳۹۵ (www.amar.org.ir).

- ملکشاهی، غلام‌رضا و وکیلی، صاحبه. (۱۳۹۶)، «بررسی توزیع خدمات عمومی بر اساس عدالت اجتماعی (مورد شناسی شهر سقز)»، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، دوره ۷، شماره ۲۵: ۱۴۷-۱۷۰.

- وارثی، حمیدرضا؛ زنگی‌آبادی، علی و یغفوری، حسین. (۱۳۸۷)، «بررسی تطبیقی توزیع خدمات عمومی شهری از منظر عدالت اجتماعی مورد: زاهدان»، جغرافیا و توسعه، دوره ۶، شماره ۱۱: ۱۳۹-۱۵۶.

- وکیلی، صاحبه. (۱۳۹۱)، بررسی توزیع خدمات عمومی بر اساس عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: شهر سقز)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مازندران.

- هاشمی معصوم‌آباد، رضا. (۱۳۹۶)، تحلیلی بر وضعیت کالبدی فضایی کانون‌های محله‌ای و ارائه راهکارهای مناسب (پژوهش موردی: محدوده محله پیر مادر، شهر اردبیل)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی.

- یزدانی، محمدحسن و فیروزی مجنده، ابراهیم. (۱۳۹۶)، «بررسی توزیع فضایی کاربری‌های عمومی از منظر عدالت فضایی مطالعه موردی: شهر اردبیل»، نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۱، شماره ۶۱: ۲۸۳-۳۶۳.

– یغفوری، حسین؛ قاسمی، سجاد و قاسمی، نرگس. (۱۳۹۶)، «بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات، با تأکید بر مدیریت شهری مطالعه موردی: محلات منطقه ۱۹ تهران»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۳۲، شماره ۳، شماره پیاپی ۱۲۹: ۱۱۴-۱۲۸.

- Harvey, David.(1969). *Explanation in Geography*. Edvard Arnold.
- Langford, Mitchel; Gary Higgs; Jonathan Radcliffe and Sean White. (2008). "Urban population distribution models and service accessibility estimation". *Computers, Environment and Urban Systems*, 32(1), 66-80
- Liu.c.xu.m, Chen.s.an.jm and Yan.p. (2007). "Assessing the impact of urbanization on regional net primary productivity in Jiangyin County, China". *Journal of Environmental Management*, 85(3), 597-606.
- Martínez-Martin, Javier Alberto.)2005.("monitors intra-urban nequalities with GIS-based indicators: With a case study in Rosario, Argentina". *Habitat International*, 33(4), 387-396.
- Yu, Xi Jun, and Cho Nam Ng. (2007). "Spatial and temporal dynamics of urban sprawl along two urban–rural transects: A case study of Guangzhou, China". *Landscape and urban planning*, 79(1), 96-109.
- Qadeer, Mohammad A. (2004). "Urbanization by implosion". *Habitat International*, 28(1), PP.1-12.
- Rawls, John . (1972). *A Theory of Justice*, clarend on press of oxford.